

УДК 336.74 (477) «1844/2005»

Олексій Бакалець

ГРОШІ ТА ГРОШОВИЙ ОБІГ НА ПОДІЛЛІ XVII–XVIII ст.

(за скарбовими матеріалами 1844–2005 рр.)

Достатньо об'ємний за обсягом (близько 100 скарбів) та за географічним складом нумізматичний матеріал, знайдений у 1844–1891 рр. на території Подільської губернії та в межах сучасної Вінницької області у 1948–2005 рр., є важливим історичним джерелом. Автор статті, використавши вже відомі наукові праці, зокрема М.Котляра, Археографічну карту Подільської губернії, складену Є.Сицинським, нумізматичні матеріали Вінницького обласного краєзнавчого музею, окремі приватні колекції, вперше робить спробу детально проаналізувати та ввести до наукового обігу близько 20 раніше не опублікованих скарбів; прослідкувати процес поширення в грошовому обігу Поділля у XVII–XVIII ст. західноєвропейських та російських монет.

Поділля у XVII–XVIII ст. було важливим об'єктом зазіхань з боку Речі Посполитої, Кримського ханства, Туреччини та Російської імперії. Лише внаслідок Визвольної війни українців проти Польщі під керівництвом Б. Хмельницького, Поділля у 1648–1667 рр. стало складовою частиною незалежної української гетьманської держави – Війська Запорозького. Полково-сотенна система Гетьманщини поширилася і на східне Поділля, де було створено Брацлавський та Кальницький полки. Під час складання «Реєстру Війська Запорозького 1649 р.» до Брацлавського полку було вписано 2655 місцевих козаків, селян та міщан, що становило 6,56% всього складу Реєстру. Полковником Брацлавського полку у Реєстрі названо Данила Нечая (загинув 1651 р.), який керував 22 сотнями. Кальницький (пізніше Вінницький) полк був заснований на початку

Великого повстання 1648 р. Він призначався для перекриття Чорного шляху на випадок можливих вторгнень з боку Кримського ханства, захисту від військ Речі Посполитої та для охорони переправ через Південний Буг. До Кальницького полку було вписано 2050 козаків, що становило 5,06 % всього складу Реєстру. До полку було вписано весь склад Животівського та Подільського полків. Полковником Кальницького полку в Реєстрі названо Івана Федоренка. Полк складався із 19 сотень¹.

В умовах Руїни, із 1672 до 1699 рр., подоляни насильно стають підданими Османської імперії, а із 1713 р. Поділля знову на півстоліття потрапляє в руки жорстоких польських шляхтичів та магнатів.

Голод, епідемії інфекційних хвороб, татарські набіги, криваві міжусобні війни сприяли погіршенню економіки краю, купівельної спроможності населення, занепаду землеробства, ремесел, промислів, внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Пошуки більш спокійного і безпечного життя в Слобожанщині чи в Лівобережжі, війни та економічна нестабільність, спонукали до скорочення населення Поділля, сприяли накопиченню грошей у вигляді скарбів.

Хранителі старовини, працівники музеїв, відомі нумізмати, вже з середини XIX ст. розуміли значення монетного скарбу як цілісного комплексу, що є немовби моментальним знімком грошового обігу у конкретній місцевості на момент його приховування. За півтора століття українською історичною наукою зафіксовано близько 1,5 тисячі скарбів монет XVII–XVIII ст., про склад яких є більш-менш повна інформація. Будь-який скарб монет чи знайдена окрема монета є неоціненою знахідкою для науки². Що стосується вивчення та систематизації скарбового матеріалу XVII–XVIII ст., знайденого на території Поділля, то можна лише зауважити те, що спеціальної фундаментальної наукової статі чи праці поки що не має. В другій половині XIX ст. під керівництвом Є.Сицинського на Поділлі була проведена колосальна дослідницька робота по виявленню та фіксації давніх стоянок первісних людей, мате-

ріальних пам'яток різних історичних періодів, а також скарбів монет та цінних речей. В 1901 р. у Москві він видрукував працю «Труды одинадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г.». Складена Є.Сицинським археографічна карта Подільської губернії характеризує географію розміщення скарбів, серед яких зафіксовано 78 скарбів монет XVII–XVIII ст., але без детального аналізу скарбового матеріалу³. Деякі аспекти грошового господарства, обігу та лічби монет на Поділлі у період пізнього феодалізму зустрічаються у працях відомого українського нумізмата М.Котляра, зокрема в його монографіях «Грошовий обіг на території України доби феодалізму» (1971 р.) та «Нарис історії обігу і лічби монет на Україні XVI–XVIII ст.» (1981 р.). Окремі розвідки про подільські скарби з'являються на шпальтах періодичних та фахових видань, в «Наукових записках» Кам'янець-Подільського державного університету ім. І.Огієнка, Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського, в матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовні витоки козацтва», яка проходила у Вінниці в вересні 2004 р.

Автор статті використав ряд актових описів скарбів, які зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї. Цікавий нумізматичний матеріал про грошовий обіг у XVII–XVIII ст. в Барському старостві містить приватна колекція монет жителя м. Бара П.І. Січенка, зібраних за останніх 20–25 років із окремих монет, знайдених на території м. Бару та Барського району.

У колекції – 13 срібних талерів XVII ст. різної якості та збереження (коронний талер Сигізмунда III із зображенням портрета короля – на реверсі та корони з гербом Речі Посполитої; срібний талер Брабанту 1617 р., вагою 28 г, гурт – гладкий; левковий талер Нідерландів вагою 24 г із зображенням на аверсі крокуючого лева, а на реверсі – воїна; талер Брауншвейга 1628 р. вагою 28 г. На аверсі монети зображено багатоскладний герб Брауншвейга, на реверсі – велетня, що вириває з корінням столітню ялину).

Срібні західноєвропейські талери із колекції П. І. Січенка, знайдені на території м. Бар та Барського району Вінницької області.

Рейхсдальдер, 1621 р., Голландська республіка, 28,5 г

Талер Брауншвейга, 1628 р., 28,9 г

Левковий талер, 1633 р., Голландська республіка, провінція Зволе, 27,0 г

Талер, 1633 р., Голландська республіка, провінція Брабант, 28,1 г

В колекції зібрано 13 ортів, з яких 4 – коронних 1621–1624 р. і 5 ортів міста Гданська 1619, 1623–1626 р. Сигізмунда III (1587 – 1632); 3 пруських орти 1621–1623 рр. Георга Вільгельма; польський орт 1788 р. Станіслава Августа (1764–1795). В зібранні є 3 шостаки 1757, 1766, 1787 р. Августа III (1733–1763) та Станіслава Августа, три трояки Сигізмунда III 1590, 1617 р. і 1616 р. Іоана Георга (Саксонія), 3 тимфи 1663 р. Яна II Казимира. Найбільше в колекції півтораки Польщі (15 штук) і драйпелькерів (1,5 гроша) Німеччини – міст Ельбенга (1624 р.), Бранденбурга (1622 і 1624), Шаумбурга 1602 р., півтораки Австрії, Угорщини, Курляндії, празький грош 1510 р. Вацлава II, обрізаний під півторака (вага – 2 г). Серед 6-ти грошовиків є: гданський грош 1626 р. (вага – 0,95 г), 1632 р. (вага – 0,8 г), польські гроші Сигізмунда III: 1610 р. (вага – 1,6 г), 1611 р. (вага – 1,5 г), 1613 р. (вага – 1,6 г). У колекції П.І. Січенка також є 8 срібних півгрошів Сигізмунда I Августа (1506–1548) і Сигізмунда II Августа (1545–1572): 1509 р. (вага – 1,05 г) 1518 р. (вага – 1,05 г), 1519 р. (вага – 0,95 г), 1523 р. (вага – 1,1 г), 1550 р. (вага – 1 г), 1556 р. (вага – 1,1 г), 1558 р. (вага – 1,1 г), 1561 р. (1,09 г).

Дані знахідки окремих монет в Барському районі переконаливо доводять те, що в грошовому обігу кінця XVI–XVII ст. переважала в основному срібні дрібні (півгроші, гроші, півторат-

рошовики, трояки) та середні монети – орти, тимфи, шостаки. Лише невелику частку колекції складають срібні талери країн Європи та зовсім відсутні півталери.

На початку XVII ст. Україна, важливою частиною якої було Поділля у складі Подільського та Брацлавського воєводств, входила до складу Речі Посполитої. Тут розвивалися землеробство, тваринництво, гуральництво, різноманітні ремесла, міста та торгівля. За підрахунками істориків та зокрема І. Мельничук, протягом XV–XVIII ст. Магдебургським правом користувалися 52 міста та містечок Поділля. В середині XVII ст. лише в межах сучасної Вінниччини було 10 таких міст: Хмільник (1448), Бар (1538–1540), Ялтушків (1548), Уланів (1552), Шаргород (1588), Брацлав (1569), Літин (1578), Немирів (1589), Копайгород (1624), Вінниця (1640)⁴. Найбільш укріпленими та економічно розвинутими містами Західного Поділля були Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Красилів, Старокостянтинів, Стара Синява, Сатанів, Проскурів. В містах періодично відбувалися торги, торжки та ярмарки, що сприяло розвитку товарно-грошових відносин та розширенню економічних зв'язків із Лівобережжям, Запорізькою Січчю, Галичиною, Волинню, Молдавією, Польщею та Литвою. Внутрішня торгівля в другій половині XVII–XVIII ст., незважаючи на роз'єднаність українських земель, була досить динамічною. Тривав процес формування національного ринку.

Утворення Української гетьманської держави на чолі із Б.Хмельницьким відкрило широкі перспективи для розвитку економіки, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, в тому числі і на частині Поділля, яке в період між 1648–1667 рр. входило до складу Гетьманщини⁵.

На грошовому ринку в цей час панували західноєвропейські, литовські та польські срібні і золоті монети, переважно талери та його фракції. Найбільш динамічним періодом карбування монет в Речі Посполитій є період правління Сигізмунда III Вази – короля Польщі, Литви (1587–1632) та Швеції (1592–1599). В цей час карбували п'ять видів срібних монет: талери

(28–29 г.), півталери (14 г), трояки (3 гроші), гроші й шеляги (соліди), які дорівнювали 1/3 гроша. Із 1580 р. розпочався випуск шостаків (6 грошів), півгрошів (1/2 гроша) і денаріїв (1/10 гроша).

На початку XVII ст. у грошовому господарстві Поділля панівне становище посідають гроші, півгроші і соліди. Про це яскраво свідчить великий скарб срібних монет XVI ст., знайдений у 1976 р. в с. Івга Латинського району Вінницької області під час земляних робіт на глибині 2,7 м. В скарбі, який нараховує 2447 монет, переважають півгроші та гроші Великого князівства Литовського, Польщі та Пруссії.

Найдавніша монета скарбу – срібний півгріш 1501 р. польського короля Яна Ольбрахта (1492–1501), найновіша – гріш 1539 р. пруського короля Альберта. На першому місці в скарбі стоять монети Польщі – 1156 півгрошів: Сигізмунда I (1150 шт.), та Владислава II (6 шт.) та 19 грошів Сигізмунда I Старого (1506–1548). Велике князівство Литовське представлене 835 півгрошами Олександра Ягеллончика (1501–1506) та 6 грошима 1506, 1535 та 1536 рр. карбування. В скарбі наявні 186 пруських грошів 1527–1539 випуску та 1 солід 1529 р. І лише 1 монета – півгріш 1526 р. короля Людовіка II представляє Священну Римську імперію. В скарбі також наявний 31 півгріш, написи на яких сильно стерті, що свідчить про інтенсивне їх використання на грошовому ринку⁶. З 1581 р. випускалися польські шеляги, символом яких була літера S (від латинської *solidus*). Багато шелягів карбувалися у 1621–1665 рр. в прибалтійських володіннях Швеції, переважно на монетному дворі у м. Ризі. Маса цих монет складала 0,53 г срібла 0,50-ї проби. Маса нідерландського шеляга 1600 р. складала 5,27 г (3,07 г чистого срібла), яка в 1680–1734 рр. – падає до 4,85 г (2,83 г чистого срібла). Срібний гріш довгий час був основною повсякденною грошовою одиницею на грошовому ринку Правобережжя.

В 1596 р. ціна одного золотого дуката (3,5 г золота) становила 56 срібних грошів, а талера – 35 грошів⁸. Гроші литовсь-

кого карбування були кращими від польських за якістю: 8 литовських грошів за кількістю монетного срібла відповідали 10 польським. Литовська копа, яка довгий час на Поділлі була лічильною одиницею, дорівнювала 60 грошам, (600 литовських денаріїв чи 75 польських грошів), польська копа = 60 польських грошів. Литовський гріш = 10 денаріям, польський гріш = 2 півгрошам, або 3 солідам. В Україні солід частіше називали шелягом; гроші – осьмаками, оскільки вони дорівнювали 8 литовським денаріям⁹.

В першій половині XVII ст. в Європі панувала економічна криза, спричинена зміною вартості срібла щодо золота і 30-літньою війною (1618–1648). В той час кращі монети вивозили із Польщі за кордон, а для внутрішніх потреб високопробних монет не вистачало. В 1621 р. Швеція відібрала у Речі Посполитої Ригу і розпочала там власне карбування. У 1628–1634 рр. шведський уряд, захопивши у Речі Посполитої Ельблонг, карбував монети, з яких у подільських скарбах можна зустріти драйпелькери і соліди, рідше потрійні гроші й гроші.

Крім польських, литовських, монет Прибалтійських володінь Швеції, на подільських торгах, базарах та ярмарках перебували талери та дрібні срібні монети Бранденбургсько-Пруської держави, Угорщини, Австрії, Голландії, Іспанських Нідерландів та окремих німецьких земель. Дуже незначну роль в грошовому обігу Поділля досліджуваного періоду відігравали російські срібні монети.

В 40–50-х рр. XVII ст. на українських землях широкого розповсюдження набули срібні талери та золоті дукати (угорські, голландські, іспанські, італійські, рідше польські.) Вони були найбільш авторитетними монетами українського грошового ринку другої половини XVII–XVIII ст. Ними сплачували борги, викупляли полонених, укладали важливі торговельні угоди. Охоче накопичували талери і дукати шляхта, в тому числі українські гетьмани та козацька верхівка. Так, після смерті гетьмана Павла Полуботка в 1724 р., в його будинку було конфісковано на користь російського уряду 24 мішки та 82 невеликі мішеч-

ки із золотими та срібними монетами, в тому числі талерами та єфимками (російська назва талера).¹⁰

У першій половині XVII ст. різко зросла вартість дуката (із 56 до 120 грошів), і талера (із 35 до 60 грошів). Курс дуката, якого в Україні називали «червоним золотим» або «червінцем», майже вдвічі перевищував курс талера. А співвідношення цінності золота складало у XVII–XVIII ст. 14, 15 : 1.

Відкриття великих родовищ золота і срібла в Америці призвело до падіння цін на ці метали в Європі, але переважно в тих країнах де були свої родовища дорогоцінних металів. Дуже багато дорогоцінного металу давала Мексика. Основною статтею експорту служила срібна монета, якої у XVII ст. вивозили у Європу, переважно в Іспанію, на 17232000 талерів в рік.

ТАБЛИЦЯ 1
Динаміка видобутку дорогоцінних металів в світі у 1601 – 1780 рр.

Роки	1000 кг золота			1000 кг срібла			Співвідношення вартості золота до срібла
	за період	з	% золота в загальному видобутку дорогоцінного металу	за період		% срібла в загальному видобутку дорогоцінного металу	
1601–1620	170	8	2	8458	23	98	14
1621–1640	166	8	2	7872	94	98	14
1641–1660	179	9	2	7326	66	98	14
1661–1680	180	9	2	6740	67	97	15
1681–1700	215	1	3	6838	72	97	15
1701–1720	256	3	3	7112	56	96	15
1721–1740	382	9	4	8624	31	96	15
1741–1760	492	5	4	10663	33	96	15
1761–1780	414	1	3	13055	53	97	15

Дані таблиці показують, що середньорічний видобуток срібла в зв'язку із відкриттям великих родовищ в Америці зріс із 8458

кг у 1601–1620 рр. до 13055 кг у 1761–1780 рр., тобто у 1,54 рази, а золота – відповідно із 170 кг до 414 кг, тобто у 2,43 рази. Разом з тим, різке зростання видобутку срібла не супроводжувалося таким же зростанням видобутку золота. Тому це призвело до підвищення ціни золота відносно срібла (рацію Au: Ag з 11 було підвищено до 14–15)¹¹.

Наявність такої великої кількості золота і срібла в Європі (насамперед, у Португалії, Іспанії та Великобританії) призвело до падіння цін на золото та срібло, тобто до підвищення цін на товари. Річ Посполита, а також Україна не мали своїх відкритих родовищ дорогоцінних металів, тому емісії талерів та золотих польських дукатів були досить незначними, а срібло та золото до Польщі завозили із західних держав. Те ж саме можна сказати про Росію та карбування російської копійки, єфимків та рублів із західноєвропейських талерів та їх фракції.

ТАБЛИЦЯ 2

Курси дуката, талера, російського рубля, турецької ліри на подільських землях у XVII –XVIII ст. за даними письмових джерел.¹²

Роки	Золотий дукат (3,5 г)	Срібний талер (29–30 г)	Срібний російський рубль (29 г)	Турецький лев
1590–1600	58 польських грошів	30 польських грошів		
1600–1620	72 гроші	40 грошів		
1620–1630	120–130 грошів	60 грошів		
1630–1660	165–180 грошів	80–90 грошів	1 рубель 20 коп. (за дукат), 60 коп. (за талер)	
1670–1790	210–225 грошів	105–110 грошів	1 рубель 20 коп. (за дукат), 60 коп. (за талер)	
1700–1720	240–260 грошів	120–130 грошів	2 рублі (за дукат), 1 рубль (за талер)	
1730–1760	270–290 грошів	135–160 грошів	2,5 рублів (за дукат), 1 рубль 25 коп. (за талер)	1 лев = 60 копійок = 75 грошів
1770–1790	460–540 грошів	230–270 грошів	2,5 рублів (за дукат), 1 рубль 25 коп. (за талер)	1 лев = 60 копійок = 75–80 грошів

Дані із наведеної вище таблиці свідчать про постійний занепад економіки та грошового господарства Речі Посполитої, особливо в період Національно-визвольної війни українського народу проти Польщі (1648–1676) та напередодні трьох поділів Польщі (1772–1795).

Срібні талери та золоті дукати порівняно рідко зустрічаються у подільських скарбах. Є декілька зафіксованих Є.Сицинським знахідок золотих монет в Ямпільському, Ушицькому, Проскурівському та Кам'янецькому повітах Подільської губернії.

Так, в 1852 р. в с. Лопатинці Ямпільського повіту на полі разом із людськими кістками знайдено золоті монети: 1 угорський і 19 голландських червінців 1645–1720 рр. Можна припустити, що гроші належали вбитому солдатowi (козаку, польському жовніру чи шведському солдатowi) під час Північної війни, тому що найновіша монета в знахідці датована 1720 р.

В 1888 р. мешканці с. Стіна (сьогодні Томашпільський р-н) Л. Комарчук та І.Швець, копаючи могилу на старому кладовищі, що знаходиться на Замковій горі, викопали 25 золотих дукатів, срібну велику монету (талер?) 1672 р. та цінні речі. Імператорська Археологічна Комісія за знахідку виплатила їм 120 срібних царських рублів. Поряд, серед фундаментів давніх будов і валів, які перерізають гору довжиною 50 сажнів та особливо на кладовищі, жителі села часто знаходять монети XVI–XVIII ст. і цінні речі.

В с. Грушка Ушицького повіту у 1891 р. поблизу р. Жванчик на полі виявлено змішаний скарб, який складався із срібних денаріїв Траяна, червінців австрійського цісаря Йосипа II та голландських дукатів кінця XVIII ст.

В 1887 р. в с. Ластівці Кам'янецького повіту знайдено золотий червінець XVII ст., викарбуваний у м. Франкфурті.

Дещо раніше, 1889 р. в м. Проскурів (сьогодні м. Хмельницький) під час копання каналу під фундамент на території садиби Кравецького знайдений скарб голландських червінців та золотих речей. Багато золотих монет із окремих знахідок приховувалися населенням, або скуплялися місцевими колекціонерами. Наприклад, великими колекціями срібних та золотих

монет в кінці XIX ст. володіли Гейм та Гульдман із Кам'янця-Подільського та поміщик М.Меленевський із містечка Фельштин Проскурівського повіту. Зокрема Є. Сицинський в своїй археографічній карті зробив запис: «Наследники землевладельца Михаила Зеленева, умершего в 1889 г., хранят коллекцию его нумизматическую, в которой число монет и медалей простирается до 4400 штук. В том числе – 345 золотых и 3402 – серебряных»¹³. Думається, що дукати відігравали на грошовому ринку України набагато більшу роль, ніж їм відводили ряд відомих українських нумізматів XIX–XX ст. Автор підтримує думку В. Рябцевича про те, що більшість знахідок золотих монет залишалися відомі лише тим, хто їх знайшов. Колекція із 345 золотих монет в М.Меленевського є яскравим підтвердженням цієї думки.

За даними М.Котляра на території України кількість зафіксованих у топографії знахідок золотих монет – дукатів (червінців) складає 31. Знахідки дукатів частіше всього зустрічаються на території сучасної Черкаської області (5 знахідок), на Поділлі – 5 скарбів, на Чернігівщині – 4 скарби, на Волині – 5 скарбів, на Київщині – 1 знахідка, в Галичині – 2, в Криму – 2¹⁴.

В 1609 р. за короля Сигізмунда III (1587–1632) розпочалося карбування ортів (уртів, вуртів), які становили 1/4 талера. Спочатку вони дорівнювали 10 грошам і важили 7 г (6 г чистого срібла), але вже 1622 р. їхня вартість складала 18 грошів. З 1614 р. в Речі Посполитій було запроваджено велику кількість срібних півторагрошовиків (1,5 гроша), які в Галичині та на Волині називали «пультораками», а на Київщині, Чернігівщині та на Поділлі – «півтораками», а дещо пізніше – «чехами». Серед подільських скарбів XVII–XVIII ст. майже половинну всіх монет складає саме ця грошова одиниця, яку в Європі ще називали драйпелькером. Півтораки випускали на монетних дворах Бидгоща і Кракова (1614–1628), Вільно (1619–1620), Риги (1616–1620), Львова (1660–1662)¹⁵.

Є ряд історичних фактів про карбування підробок польських півтораків, шелягів і шостаків, а також турецьких і татарських

монет в Лисянці – резиденції гетьмана П.Дорошенка в 1666–1673 рр.^{16,17}

На Правобережжі найбільшого поширення набули півторагрошовики, переважно емісій 1620–1627 рр. Їх і в XVIII ст. називали «доброю», «старою» монетою. Попервах їх вага становила 1,54 г (чистого срібла – 0,72 г), потім вона зменшилася до 1,08 г (0,31 г чистого срібла). На аверсі монети вказувалося число «3», яке означало вартість монети – 3 напівгроша, а на реверсі – число «24», яке означало 1/24 талера.

Другою, найбільш поширеною в Україні срібною монетою був трояк – монета номіналом в 3 гроша, якого в письмових джерелах другої половини XVII – початку XVIII ст. неодноразово називають «шагом». Ця назва, на думку В.Шлапінського та В.Шугаєвського, тюрського походження і означає «дрібну монету». В аналогічному значенні в Південній і Середній Європі вживався термін «бабка»¹⁸

Поразка поляків у війні із українським козацтвом і селянством у 1648–1657 рр. остаточно розладнала господарство та фінанси. Зростання неповноцінних та фальшивих монет завдало торгівлі Польщі особливої шкоди.

В 1659 р. королівський уряд Яна II Казимира (1648–1668) підтримав пропозицію італійського фінансиста Т. Боратіні карбувати мідні соліди, щоб Річ Посполита вийшла з економічної кризи. Таким чином, за період 1659–1666 рр. було випущено в обіг 10 мільйонів так званих «боратинок». Ці монети дуже часто зустрічаються і в скарбових комплексах Хмельницької та Вінницької областей. З грошового обігу починають зникати талери, орти, шестигрошовики. На грошовому ринку посіли панівне становище мідні коронні та литовські соліди та низькопробні тимфи¹⁹

За даними Є.Сицинського в «Трудах одинадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г.» на археографічній карті Подільської губернії з 1844 до 1898 р. було зафіксовано 78 скарбових комплексів іноземних монет XVII–XVIII ст., про що свідчить таблиця 3.

ТАБЛИЦЯ 3

№ п/п	Повіти	Всього скарбів	Західноєвропейських монет	Російських монет	З них: російських срібних копійок
1.	Брацлавський	10	10	–	–
2.	Ольгопільський	9	8	1	1
3.	Ямпільський	9	9	–	–
4.	Кам'янецький	9	8	1	1
5.	Проскурівський	8	6	2	1
6.	Вінницький	8	7	1	1
7.	Ушицький	6	6	–	–
8.	Летичівський	5	5	–	–
9.	Гайсинський	5	5	–	–
10.	Латинський	3	2	1	1
11.	Балтський	3	1	2	1
12.	Могилівський	3	3	–	–
Всього:		78	70	8	6
В %		100	89	11	7,69

Географія знахідок різна, як і різний склад скарбів. Так, 10 знахідок виявлено в Брацлавському повіті, по 9 – у Ольгопільському, Ямпільському, Кам'янецькому, по 8 – в Проскурівському та Вінницькому, 6 – в Ушицькому, по 5 – в Летичівському та Гайсинському, по 3 – в Латинському, Балтському та Могилівському повітах. Найбільш цінними на нашу думку є наступні скарби:

Проскурівський повіт. У 1890 р. в місті Сатанові (сьогодні це Хмельницька область) на поміщицькому полі виявлено 163 польських монети XVII ст. В с. Райківці у 1886 р. на землях власника Скибневського знайдено 1004 срібні монети, 40 з яких (ймовірноше талерів) взяті Імперською Археологічною комісією. В с. Останківці (1894 р.) виявлено скарб із 63 срібних та 98 мідних монет XVII–XVIII ст., переважно польських, російських, німецьких. Там же було знайдено інший скарб, який складався із 153 півтораків, шелягів польських, пруських, швед-

ських і ризьких першої половини XVIII ст. У 1889 р. у місті Проскурові (сьогодні Хмельницький) знайдено скарб голландських червонців (дукатів) і золотих речей. В с. Печеськи виявлено скарб із 140 срібних польських, російських та шведських монет XVII ст.

Летичівський повіт. У селі Горбасове 1890 р. поблизу Летичева на селянському полі знайдено 350 польських монет Сигізмунда III (1587–1632), шведських Густава Адольфа і Христини (1632–1654) та пруських Фрідріха Вільгельма (1713–1740). Трохи раніше (1886) в цьому ж селі селяни знайшли 347 польських і шведських монет із золота (дукати) і срібла (талери і їх фракції) XVII ст. У 1870 р. в с. Попівці знайдено глечик із 4 квартами дрібних монет (боратинок) Яна II Казимира (1649–1668). У с. Варинки (1892) поблизу р. Згар знайдено скарб із 240 срібних польських монет XVII ст.

Вінницький повіт. У с. Пиків із ставка дістали глечик із 58 монетами (польськими, німецькими, голландськими 1500–1625 рр. В 1893 р. у Вінниці в шкіряному мішечку знайдено 24 срібних копійки Іоана IV, а дещо раніше (1887) – казанок з польськими монетами початку XVII ст.

Брацлавський повіт. У 1890 р. в Луці Немирівській селянин Г.Шмаль знайшов 1110 польських срібних монет XVII ст. В місті Немирів (1888) знайдено до 900 талерів і дрібних польських монет Сигізмунда III, Яна II Казимира, шведських – Адольфа і Христини, пруських – Георга Вільгельма. В с. Рогозна (1897) знайдено скарб із 775 монет. З них – 1 датська, 2 – шведських, 5 бранденбурзьких, 5 польських (1615–1628) XVII ст. У 1887 р. біля Брацлава на полі виявлено скарб із 742 срібних і мідних монет – польських, шведських і бранденбурзьких XVII ст. В с. Сокілець знайдено 499 срібних польських, шведських монет XVII ст. В 1845 р. у місті Трускавець знайдено 22 польські монети, а в с. Козинці виявлено (1844) скарб із 728 дрібних монет, переважно польських, угорських, тевтонських магістратів, пруських, брауншвейзьких, міста Гамберштадта, графства Юхіль, Клеве і Бергь періоду 1528–1649 рр.

Могилівський повіт. У м. Бар знайдено (1891) скарб із 48 срібних польських і пруських монет XVI–XVII ст. У с. Ялтушків в 1897 р. виявлено скарб із 30 срібних монет XVII ст., частина з них – білонні польські і пруські монети. У 1851 р. в с. Володівці (Володіївці Барського району Вінницької області) виявлено найбільший за різноманітністю європейських країн скарб, знайдений за 1844–1889 рр. на території Подільської губернії. У скарбі містилося 874 монети 1556–1620 рр., серед яких були монети Брауншвейга, герцогства Мюнстельбергського, герцогства Юліх і Клеве, графства Мансвельд, єпископств Бріксель, Верденського, абатств Карбай і Кведлінбург, Угорського князівства Семигородського, міст Геттінгема, Гамбурга, Ганновера, Кельна, Оліва, князівств Рейхтейна, Штитиня-Померанського, швейцарського кантону Цуга, графства Шаумбург і князівства Ліпе.

Аналізуючи вище наведений скарбовий матеріал в 5 із 12 повітів Подільської губернії ми можемо зробити висновок про те, що в скарбах, по-перше, переважає польська срібна та мідна монета XVII ст. По-друге, в скарбах дуже рідко, як вже зазначалося раніше, фігурують срібні талери і золоті дукати, по-третє, подільський ринок XVII – початку XVIII ст. дуже багатий на іноземну європейську монету Швеції, Пруссії, Голландії та ін. держав, по-четверте, ні в одному із скарбів не виявлено жодної турецької монети другої половини XVII ст., хоча Поділля 27 років (1672–1799) перебувало під владою Османської імперії.

Але найбільшим скарбом, виявленим на території Поділля за останніх 100 років, є великий комплекс срібних монет Польщі, Пруссії, Литви, Прибалтійських володінь Швеції, Померанії та Росії, датований XVII ст. із с. Гопчиця Погребищенського району. Скарб знайдений у 1991 р. і містить 6821 монету: денарії, соліди, півгроші, гроші, півтораки, драйпелькери, трояки, орти та срібні російські копійки. Майже 6000 монет у скарбі – півтораки та драйпелькери, які були найпоширенішою розмінною монетою в Правобережжі та на Поділлі зокрема²⁰

Цікавим для аналізу грошового обігу на Поділлі у XVII ст. є скарб, виявлений у 2002 р. у старовинному місті Барі Вінницької області і передано А.К. Лисим до Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Скарб складався із 76 польських, литовських та шведських срібних монет. Стан збереження монет задовільний, що дає можливість їх датувати, класифікувати та ідентифікувати.

Оболонка так званого Барського скарбу – невеличкий глиняний горщик круглої форми із вінцем, висотою 10 см, діаметром – 12 см, виготовлений із місцевої глини у XVII ст. Попередній огляд знахідки дав можливість визначити її вміст – польсько-литовські та шведські монети XVII ст., які перебували в грошовому обігу України і Поділля, зокрема, як у період панування Речі Посполитої на «королівських» землях Барського староства, так і в період утвердження Гетьманської держави і так званої «Руїни» (1663–1670) У скарбі зберігалися коронні срібні орти, шостаки, трьохгрошовики (на Україні використовувалася ще назва «шаги», які карбувалися ще за Сигізмунда III), півтораки, драйпелькери, литовські та польські півгроші і соліди.

В горщику зберігалися 7 ортів, 11 шостаків, 11 трояків, 42 півтораки, литовський гріш, півгріш та два соліди. Якість збереження монет різна, проба срібла досить висока, переважно в коронних ортів, трояків, шостаків 20-х рр. Загальна вага скарбу – складає 151,3 г.

Найдавніша монета у скарбі – шостак (6 грошів) 1614 р. із зображенням Сигізмунда III (1587–1632), найновіша – шостак 1670 р. Михайла Вишневецького (1669–1673). Вага цих монет відповідно складає 4 і 3,4 г. У дев'яти монет зроблені отвори шилом (чи іншим металевим пробоем) на кінцях грошей різних номіналів, що свідчить про їх використання як нашійних жіночих прикрас – дукачів.

Із семи срібних коронних ортів (1/4 срібного талера, чистого срібла – 4,85 г), які карбувалися на монетному дворі у м. Бидгош, у Барському скарбі переважають емісії 1621–1624 рр. Вага ортів із Барського скарбу складає 6,5 – 6,8 г.

Аналіз 11 коронних шостаків свідчить про їх велике поширення у грошовому обігу України на протязі XVII ст., незважаючи на постійний процес їх знецінення (зменшення вмісту срібла). У монеті 1614 р. вагою 4,376 г вміст чистого срібла складає 3,69 г, в шостаку 1665 р., який карбувався за короля Яна II Казимира, вага складає вже 3,48 г із вмістом чистого срібла 1,305 г. Цей факт свідчить про початок занепаду економіки грошового господарства Речі Посполитої, особливо після її поразки у Визвольній війні українців під проводом Б.Хмельницького (1648–1654).

У скарбі зберігалися коронні шостаки 1614, 1623, 1625–1627, 1656, 1665, 1679 рр.

Аналіз скарбового матеріалу показує, що переважна більшість трьохгрошовиків, що були в обігу на території Правобережжя у другій половині XVII ст. – це монети, карбовані у Речі Посполитій у 1620–1624 рр. Із 11 монет, відкарбованих на польських і литовських монетних дворах (Вільно, Краків), переважали монети із вмістом чистого срібла 0,914 г. Із них одна

монета датована 1620 р., 3 – 1621 р., 3 – 1622 р., 2 – 1623 р., 2 – 1624 р. На аверсі трьохгрошовиків зображено герб, дату карбування, напис на польській мові – III GROSARG, на реверсі – портрет Сигізмунда III (1587–1632) чи Яна II Казимира (1648–1668)

У Барському скарбі домінують півтораки – срібні дрібні монети вартістю 1,5 гроша, які карбувалися монетними дворами Речі Посполитої (у Кракові в 1614–1625 рр., у Львові – 1654–1666 рр., у Бидгощі і Вільно в 1619–1620 рр.), в Курляндії та шведських володіннях Прибалтики.

Поява півтораків була викликана тим, що при масовій емісії трояків не було відповідної монети, яка б дорівнювала половині його вартості. Маса півтораків спочатку дорівнювала 1,54 г (0,72 г чистого срібла). Згодом вона зменшилася до 1,08 г (0,32 г чистого срібла). На аверсі монети внизу вміщувалася цифра 3, що означала її вартість – 3 півгроші, а на реверсі – традиційна цифра 24, що вказувала на колишню вартість коронного талера – 24 гроші. На Лівобережжі у другій половині XVII ст. півтораки за вартістю прирівнювалися до російської срібної копійки. Ці, найбільш поширені на грошовому ринку монети, в західній Європі називали драйпелькерами. Ця назва вживалася також і

до прибалтійсько-шведських, бранденбурзько-пруських та інших півторагрошовиків XVII ст.

На гербі 7-и курляндських півтораків зображено два польських орли, квітку і лева. На 6-ти срібних драйпелькерах – два крокуючих леви та три корони – герб Швеції і напис Gvstadol. 3 монети датовані 1624, 1 – 1630, 1–1631, 1 – 1633 рр. Ці емісії карбував шведський король Густав Адольф (1621–1632), а із 1632 до 1654 р. – королева Швеції Христина. Практично драйпелькери та польські півтораки зустрічаються поряд у скарбах XVII ст. на всій території Гетьманщини, що свідчить про широке їх використання на грошовому ринку України та розвинуту міжнародну торгівлю.

За часів гетьмана Петра Дорошенка (1665–1676) у Лисянському фальшивомонетному дворі також карбували підробки низькопробних півторагрошовиків, шостаків із знаком Львівського монетного двору (зображенням лева), півтораків та мідних солідів (боратинок).

Серед 42 півтораків, що зберігалися у скарбі переважають монети, карбовані у 1621–1632 рр. – 38 штук, 5 монет датовані 1633 р. Це був рік приходу до влади в Речі Посполитій нового польського короля із династії Ваза – Владислава IV (1632–1648). Серед монет цього типу: 2 (1620 і 1622) із пробитими отворами, 2 (1624 р.) – із обрізаними кінцями, 5 – без чіткого зображення дати карбування. Більше десятка півтораків сильно потерті, що свідчить про досить великий період їх використання, низьку пробу срібла (500 і нижче) та велику їх популярність серед українського населення. Мізерну кількість (2 монети) складають литовські півтораки із зображенням вершника і портрета Сигізмунда III. Вага півтораків з Барського скарбу коливається від 0,7 г до 1,3 г. Серед дрібніших номіналів у скарбі є литовський гріш 1626 р. карбування вагою 0,63 г, півгріш без дати карбування та два соліди дуже поганого збереження (вага кожного складає близько 0,5 г). Барський скарб 2002 р. дає можливість дослідникам прослідкувати переважання польських, литовських та шведських монет, які перебували у грошовому обігу Поділля у 1614–1679 рр.²¹

У 1990 р. в с. Журавлівці Барського району на городі С.Д. Та-
рапатої було викопано скарб, який складався із 924 срібних
монет. Він містив 16 ортів 1621–1626 рр. часів Сигізмунда III
(1587–1632), 38 шостаків 1622–1626 рр., 817 півтораків Речі
Посполитої 1619–1627 рр., 165 шведських драйпелькерів 1630–
1635 рр., 45 півтораків прибалтійських володінь Швеції 1622–
1635 рр., 1 драйпелькер Померанії 1622 р., 61 монету Пруссії
Георга Вільгельма та Густава II Адольфа 1621–1633 рр.

ТАБЛИЦЯ 4
Дані про скарб іноземних монет XVII ст., знайдений 22 травня 1990 р.
в с. Журавлівка Барського району Вінницької області²²

Інвен- тар номер	Номинал, вага, діаметр	Рік карбу- вання	Метал, проба	Правитель	Країна	Кіль- кість
17302– 17318	Орт (1/4 тале- ра), в= 4,8г, д =29–30 мм	1621	Срібло, 700	Сигізмунд III (1587–1632 рр.)	Річ Посполита	4
	« – «	1622	« – «	« – «	« – «	1
	« – «	1623	« – «	« – «	« – «	3
	« – «	1624	« – «	« – «	« – «	4
	« – «	1625	« – «	« – «	« – «	2
	« – «	1626	« – «	« – «	« – «	1
		I чв. XVII ст.	« – «	« – «	« – «	2
17319– 17357	Шостак 6 гро- шів, в = 3,95 г, д= 25мм	1622	« – «	« – «	« – «	5
	« – «	1623	« – «	« – «	« – «	1
	« – «	1624	« – «	« – «	« – «	8
	« – «	1625	« – «	« – «	« – «	11
	« – «	1626	« – «	« – «	« – «	14
17358 –17409	Трояк 3 гроші, в = 0,914 г, д= 20мм	1621	« – «	« – «	« – «	10
		1622	« – «	« – «	« – «	10
		1623	« – «	« – «	« – «	9
		1624	« – «	« – «	« – «	19
		XVII ст.	« – «	« – «	« – «	4
		1624	« – «	« – «	« – «	19
	XVII ст.	« – «	« – «	« – «	4	

17410 – 18224	Півторак (1,5 г), в= 0,47г, д = 19мм	1619 1620 1621 1622 1623 1624 1625 1626 1627	« – « « – « « – « « – « « – « « – « « – « « – « « – «	Сигізмунд III « – « « – « « – « « – « « – « « – « « – «	« – « « – « « – « « – « « – « « – « « – « « – « « – «	2 28 51 117 152 128 63 16 19 97
18225	Півторак	20–ті рр. XVII	« – «	« – «	« – «	97
17817 – 18222	Драйпелькер, в = 0,47 г, д = 19мм	? XVII	? Срібло	? Христина, Август		1 1
18012 – 18101	« – «	1634	« – «	« – «		1 3
18104 – 18212	« – «	1635 XVII ст.	Срібло	Густав Адольф	Приб. волод. Швеції	8
	« – «		« – «	« – «	« – «	1
	« – «	1622	« – «	« – «	« – «	4
	« – «	1623	« – «	« – «	« – «	3
18096 – 18097	« – «	1624	« – «	« – «	« – «	2
	« – «	1630	« – «	« – «	« – «	7
18144	« – «	1632	« – «	« – «	« – «	15
18219	« – «	1633	« – «	« – «	« – «	4
18060 – 18145	Драйпелькер	1635	Срібло	?	Померанія	1
	« – «	1622	Срібло	?	Швеція	1 1
17597 – 17954	« – «	I пол. XVII ст.	Срібло	?	Швеція	1
	« – «	1634 1635	« – «	?	Швеція	1
	Драйпелькер		Срібло	Георг Вільгельм	Прусія	14
	« – «	I пол. XVII ст.	Срібло	« – «	« – «	1
	« – «	1621	« – «	« – «	« – «	6
	« – «	1622	« – «	« – «	« – «	7
17909 – 18080	« – «	1623	« – «	« – «	« – «	9
18147	« – «	1624	« – «	« – «	« – «	12
	« – «	1625	« – «	« – «	« – «	17
18133 – 18135	« – «	1626	« – «	« – «	« – «	4
	« – «	1627	« – «	« – «	Прусія	1
		1633	« – «	Густав II		4
18136 – 18138		1623–1625		Адольф Ваза	Річ Поспо- лита	
18200 – 18203	« – «					

18204 – 18205	« – «	1625	« – «	Сигізмунд	Р. Посп.	1
	« – «	1625	« – «	III	« – «	1
	« – «	XVII ст.	« – «	Іоан	Прибалт.	
	« – «	XVII ст.	« – «	Сигізмунд	володін.	1
	« – «	« – «	« – «	Густав	Швеції	3
	« – «	1630	« – «	Адольф	Рига	
	« – «	1632	« – «	« – «	Ельбінг	2
	« – «	« – «	« – «	« – «	Швеція	4
			« – «	« – «	2	

Вивчаючи вже відомі скарби, колекції та знахідки окремих монет досліджуваного періоду, виявлені з 1844 до 2005 р. на території м. Бара та Барського району Вінницької області (Барські скарби 1895 р., 1978 р., 2002 р.; Володівецький 1851 р.; Ялтушківський 1897 р.; Журавлівський 1990 р.), автор не зустрів у перелічених скарбах жодної російської монети. Про це свідчить також знахідки монет XVII ст., виявлені в с. Велика Бушинка Немирівського району в червні 2004 р. та скарб монет, виявлений під час копання городу в с. Копайгород у квітні 2005 р. Р.М. Гуляком

Копайгородський скарб нараховує 59 срібних монет Речі Посполитої. Найстарішою монетою скарбу є орт 1665 р. Яна II Казимира (1648–1668). Наймолодша монета – трояк 1755 р. Августа III (1733–1763). В скарбі містяться орти, шостаки та трояки. Ймовірно скарб був захований господарем у землю в торбинку чи ганчірку на нетривалий час, тому що не було виявлено на місці знахідки посудини чи її черепків.

Важливою знахідкою, яка містить цікавий нумізматичний матеріал для нашого дослідження, є Велико-Бушинський скарб, який складається із 483 срібних та мідних польських монет XVII ст. Скарб виявлений в червні 2004 року мешканцем села Велика Бушинка Немирівського району В.В. Криворучко. Найстарішою монетою скарбу є талер Сигізмунда II (1587–1632), наймолодшою – шостак та мідна боратинка 1668 р. Яна II Казимира (1648–1668). На 483 одиниці монет скарбу припадає 7 срібних польських талярів Сигізмунда III (1587–1632) 1611–

1621 рр. карбування. Більш детальна характеристика скарбу показана в таблиці 5

ТАБЛИЦЯ 5

Номинал	Вага (г)	Рік карбування	Метал, проба	Правитель, країна	Кільк. екз.
Талер	28,8	1611	Срібло 700	Сигізмунд III (1587–1632), Річ Посполита	1
Талер	28	1619	« – «	« – «	2
Талер	28	1620	« – «	« – «	2
Талер	28	1621	« – «	« – «	2
Тимф	6,0–6,6	1663	Срібло, 700	Ян II Казимир, Річ Посполита	14
Орт коронний	5–7,20	1621–1623	Срібло, 250–700	Сигізмунд III, Річ Посполита	266
Орт(Данціг)	5,6–6,30	XVII ст.	Срібло, 250–700	Річ Посполита	35
Шостак	3,95– 3,48	1632–1627, 1651–1668	Срібло, 375 і 475	Сигізмунд III, Ян II Казимир, Річ Посполита	12
Півторак	1,00 –1,2	1622 –1632	Сріб- ло,250–375	Сигізмунд III, Річ Посполита	128
Боратинка, солід	1,2–1,4	1660 –1668	мідь	Ян II Казимир, Річ По- сполита	21
Всього					483

Всі монети скарбу, за оцінкою експерта Ю.М. Шиліна, поганої збереженості. Багато срібних монет надщерблені, із пробитими отворами, потерті та окислені, які вимагають негайної реставрації, консервації та апробації. Наукова вартість Велико–Бушинського скарбу надзвичайно велика. По–перше, в даний час дуже рідко до музейних працівників чи наукових установ доходять цілі скарбові комплекси, їх як правило, перепродують колекціонерам.

По–друге, скарб складається виключно із польських монет 1611–1668 рр., переважно королів Сигізмунда III (1587–1632) та Яна II Казимира (1648–1668). По–третє, майже всі срібні та мідні монети скарбу сильно потерті, що свідчить про тривалий термін їх використання та популярність їх на українсь-

кому грошовому ринку в період перебування Поділля в складі Речі Посполитої (перша половина XVII ст.) та Гетьманщини (1648–1667). По-четверте, в скарбі поряд із ортами, тифами, шостаками, півтораками та боратинками, наявні 7 польських талерів 1611–1621 рр., що є рідкісним явищем. Так, у більшості скарбів XVII ст., знайдених на Поділлі, майже відсутні срібні польські талери, особливо Владислава IV (1633–1648).

Досить рідкісними тут є знахідки російських монет досліджуваного періоду. До місцевих барських колекціонерів надійшли із окремих знахідок лише 4 російські монети, зокрема, це – 1 підробка срібної копійки (без дати, з написами лише з одного боку і отвором), 1 срібна копійка Олексія Михайловича (1645–1676), 1 мідна копійка 1704 р. та 1 срібна кругла копійка 1718 р. часів царювання Петра I (1682–1725). Останню монету знайдено 2004 р. Збереження монети відмінне, її вага складає 0,6 г. На аверсі монети зображено вершника на коні, на реверсі – номінал буквами в два рядки – «копейка» та дата буквами 1718 р.

Автор статті опрацював найцікавіші скарбові матеріали про іноземні монети XVII–XVIII ст. на території Вінниччини, які зберігаються у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

ТАБЛИЦЯ 6

№ п/п	Район, рік виявлення	Всього скарбів	Кількість монет	Хар-р скарбу	Кільк. золот. дукат, талер	Кільк. срібн. монет	Країна
1.	Барський	4	1145	Зміш.	–	1145	Річ Поспол.

	1978 р. м. Бар	1	86	Зміш. XVII ст.	–	86	Приб. володіння Швеції
	1991 р. с. Журав- лівка	1	924	Зміш. XVII ст.	–	924	Литва, Пруссія,
	2002 р. м. Бар	1	76	Зміш. XVII ст.	–	76	Річ Поспол., Приб. володіння Швеції, Литва
	2005 р. с. Колайго- род	1	59	XVII–XVIII ст	–	59	Річ Посполита
2	Бершадсь- кий	1	1060	Зміш. XVII–	–	639, 431–	Річ Посполита,
	1958 р. с. Чапаївка	1	1060	XVIII ст.	–	мідн.	Прибалт. володіння Швеції, Пруссія, Бранденб., Свящ. Римська імперія, Росія, Австрія, Угорщина
3	Вінницький	4	3031	Зміш.	–	2143	Річ Посполита
	1948 р. м. Вінниця	1	224	Зміш. XVII ст.	–	224	Приб. володіння Швеції
	1948 р. Вінницький	1	1200	Зміш. XVII ст.	–	970,230 – мідь	Бранденб.–Прусь- кі, Литва,
	1948 р. Вінницький	1	1607	Зміш. XVII ст.	–		Голландія, Австрія, Угорщина,
	1982 р. м. Вінниця	1	773	Зміш. XVII ст		773	Золота орда
4	Іллінецький	1	1416	Зміш. XVII ст.		1416	Річ Посполита, Ве- лике княз–во Ли- товське,
	1985 р. с. Кальник	1	1416		–	1416	Пруссія, Бранденб., Прибалт. Володіння Швеції, Австрія

5	Жмеринський	1	495	Зміш. XVII ст.	–	495	Річ Посполита
	1948 р. с. Станіславчик	1	495		–	495	Приб. володіння Швеції, Пруссія, Литва, Померанія
6	Липовецький	1	370	Зміш. XVII –	–	358	Річ Посполита
	1980 – 1990рр. с. Бабин	1	370	XVIII ст.	–	12 – мідн.	Велике княз-во Литовське, Пруссія, Прибалт. володіння Швеції, Австрія, Чехія, Росія, Голланд. Республ., Угорщина, Свящ. Римська імперія
7	Літинський	1	2447	Зміш. XVI ст.	–	2447	Річ Посполита,
	1976 р. с. Івга	1	2447		–	2447	Велике князівство Литовське, Пруссія
8	Немирівський	4	696	Зміш. XVI– XVIIст.	7 талер	696	Річ Посполита
	1948 р. м. Немирів	1	111	Зміш. XVIIст.		111	Приб. володін. Швеції,
	1970р? с. Райгород	1	52	Зміш. XVI ст.		52	Пруссія,
	1970 р.? с. Райгород	1	50	XVII ст.		50	Кримс. Ханство
	2004 р. с. Велика Бушинка	1	483	Річ Поспол.	7 талер	483	Річ Поспол.
9	Погребищенський	1	6821	Зміш. XVII ст.	–	6821	Річ Посполита
	1991 р. с. Гопчиця	1	6821		–	6821	Прибалт. володіння Швеції, Пруссія, Померанія, Росія

10	Оратівський 1984 р. с. Рожича	1 1	31 31	Росія XVIII– п. XX ст.	–	31– мідь	Росія
11	Шарго- родськ.	1	1741	Зміш. XVI–XVII ст.	–	1741	Приб. володіння
	1982р. С.м.т. Шаргород	1	1741		–	1741	Швеції, Річ Посполита, Пруссія, Свящ. Римська Імперія, Шотландія
Вс.	11 р–н	20	20136	Зміш.	7 тал.	17901	18 країн

У Національному музеї історії України в Києві зберігається понад 100 тисяч одиниць, нагород, знаків різних країн світу. Один із найцікавіших у колекції – розділ західноєвропейської нумізматики, що налічує близько 40 тисяч монет. Значну частину цього розділу становлять монетні скарби, які ілюструють грошовий обіг в Україні XVI–XVIII ст. і, зокрема, Поділля. Серед найцікавіших скарбів, які містять серед інших західноєвропейських монет срібні талери, є Меджибізький скарб 1950 р. із 27 монет (Хмельницька область), Черногузівський скарбовий комплекс із 312 монет, Уладівський скарб 1956 р., який нараховує 214 монет (Вінницька область). В цілому в цих скарбах нараховується 41 західноєвропейський талер²⁴.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши ряд раніше не опублікованих даних про скарбові комплекси та окремі знахідки монет XVII – XVIII ст. на території Поділля, знайдені за останні 160 років, автор прийшов до висновку про те що, в грошовому обігу Поділля досліджуваного періоду переважали срібні монети середніх номіналів (ортів, шостаків, трояків, півтораків, драйпелькерів, грошів, півгрошів, солідів та денаріїв). Досить рідко в скарбах зустрічаються золоті дукати та срібні талери, особливо Речі Посполитої. Майже відсутні в скарбах російські, турецькі та татарські монети, що свідчить про незначний їх вплив на розвиток внутрішньої торгівлі даного регіону, особливо у XVII ст. Найбільше монет, серед досліджених близько 100 подільських скарбів та 3 приватних колекцій грошей

XVII–XVIII ст., припадає на Річ Посполиту, Прибалтійські володіння Швеції, Пруссію, Бранденбург, Голландію та Росію.

1. Коваленко С., Пугач О. Опис козацької України 1649-го року. Довідник. – К.: Просвіта, 2004. – С. 21–34.
2. Яушева-Омельянчик. Скарб знайдено...//НумізMATика і фалеристика. – 2002. – №1. – С. 12.
3. Сицинский Е. Труды одинадцатого археологического съезда в Киеве 1899 г. – М., 1901. – С. 201–284.
4. Мельничук І.П. Магдебургське право на Вінниччині. – Наук. записки Вінницького державного педагогічного ун-ту (далі – ВДПУ). Серія: Історія. – 2003. – Випуск VI. – С. 123–124.
5. Бакалець О.А. Організація фінансової справи та спроба карбування власних монет за часу гетьмана Б.Хмельницького.// Наук. запис. ВДПУ. Серія: Історія. – Вінниця, 2004. – Вип. VII – С. 12–18.
6. Вінницький обл. краєзнав. музей. Акт № 398, кв 20237.
7. Зварич Р., Шуст В. НумізMATика. Довідник. – Тернопіль, 1998. – С. 412.
8. Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. Історія грошей і банківства. – К.: Атіка, 2004. – С. 124.
9. Дорофієва Н.В., Комаринська З.М. З історії грошей України. – К.; Львів, 2000. – С. 52.
10. Бакалець О.А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першої чверті XVIII ст. – Бар, 2004. – С. 28.
11. Кучеренко Э. И., Мошнягин Д.И. Нумизматика в школе. – М.: Просвещение, 1968. – С. 79.
12. Котляр М. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV– XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 239.
13. Сицинский Е. Указ соч. – С.202–203.
14. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1971. – С. 124.
15. Зварич В. Нумизматический словарь. – Львів: Вища школа, 1977. – С. 134–135.
16. Бакалець О.А. Малий історично-нумизматичний довідник. – Бар: РВВ, 2003. – С. 64.

17. Скоморович І.Г., Реверчук С.К., Малик Я.Й. Вказ. пр. – С.142.
18. Шлапінський В. Про походження назв нумізматичних термінів «шаг» та «ізрой» // Нумізматика і фалеристика. – № 1. – 2004. – С. 8–9.
19. И.Синчук. Оболганный молвою (О Тите Ливии Боратини, учённом и предпринимателе) // Нумізматика і фалеристика. – № 1. – 2004. – С. 14–13.
20. Вінницький обл. краєзнав. музей. Акт від 8 січня 1991 р., кв. 54484.
21. Бакалець О.А. Барський скарб польсько-литовських та шведських монет XVII ст. // Наук. записки ВДПУ. Серія: Історія. – 2003. – Випуск VI. – С. 125 – 126.
22. Вінницький обл. краєзнав. музей. Акт № 28 від 25 грудня 1991 р.
23. Витяг з протоколу №8 фондово-закупівельної комісії Вінницького краєзнав. музею від 05.07.2004 р.
24. Стрижакова Н. Таляри Західної Європи в українських скарбах. – Львів, 1999. – С.299–343.

Bakalets Oleksiy

**MONEY AND NONEY IN CIRCULATION IN PODILLIA
IN THE XVII – XVIII CENTURIES (BY THE TREASURE
MATERIALS OF 1844 – 2005)**

Rather numerous by amount (about one hundred treasures) and by the national contents, the numismatic material, found in 1844–1891 on the territory of Podillya gubernia and on the area of the modern Vinnytsya region in 1948–2005, is a very important historical source.

The author of the article, having used the well-known scientific works, particularly by M.Kotlyar, the archeographic map of Podillya gubernia, made by Y.Sytsynskiy; the numismatic materials of the Vinnytsya Region Museum of the Local History and some private collections, for the first time makes an attempt to analyze in details and to introduce into the scientific use about 20 treasures which were not published before and to investigate the process of spreading the Western–European, Tatar, Turkish and Russian coins in the money circulation in Podillya in the XVII–XVIII centuries.